

© **Огорокова В. В**

3. Джемс В. Прагматизм. //Пер. с англ. П.Юшкевича. -К.:Украина, 1995.-284с.
4. Нерубасська А. О. До проблеми механізму навантаженості наукового факту: системний аспект. // Перспективи -Одеса, 2002. -№3. -С. 28-33.
5. Овчинников Н.Ф. К.Поппер-наш современник, философ XX века. //Вопросы философии, 1992. -№8, С.40.
6. Поппер К. Логика и рост научного знания. // Под ред. Садовского. -М.: Прогресс, 1983.-607 с.
7. Поппер К. Квантовая теория и раскол в физике.: к логике научного открытия. // Пер. с англ. А.Печенкина. -М.: Логос, 1998.-190с.
8. Пунченко О.П. Гносеологические основания философской критики. -Одесса: АстроПринт, 2000. – 192с.
9. Пунченко О.П. Критическая функция философии: логико-гносеологический и историко-философские аспекты. //Автореф.дис. на соискание степени д.филос.наук. Минск, 1993. –43с.
10. Тулмин Ст. Человеческое понимание. //Пер. с англ. З.В.Когановой. -М.: Прогресс, 1984. – 327с.
11. Уемов А. И. Системные аспекты философского знания. -Одесса: Негоциант, 2000. -160 с.
12. Уемов А. И. Системный подход и общая теория систем. -М.: Мысль, 1978. –272 с.
13. Фейерабенд П. Ответ на критику. /В кн.: Структура и развитие науки. -М.: Наука, 1978. С.430
14. Эйнштейн А., Инфельд. Эволюция физики. -Москва.: Молодая гвардия, 1966. –242 с
15. Popper K.R. The Logic of Scientific Discovery. New York: Basic Books, Inc., 1959. -р.31

Огорокова В. В. – кандидат філософських наук, доцент кафедри всесвітньої історії, заступник декана історико-філософського факультету Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.

УДК: 321.07 + 121.3

ВАГОМІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ УТОПІЇ НА ЗАСАДАХ СІНЕРГЕТИКИ

Стаття присвячена дослідженню утопії на засадах синергетичного підходу до вивчення соціокультурного процесу, соціальної трансформації. Автор статті акцентує увагу на неухильний зв'язок утопічної думки та стадії динамічного хаосу в соціумі, риси якого являються джерелом підйому утопічного ідеалу в суспільній свідомості цього часу.

Ключові слова: утопія, утопічний ідеал, синергетика, точка біфуркації, ентропія.

ВЕСОМОСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ УТОПИИ НА ПРИНЦИПАХ СИНЕРГЕТИКИ

Статья посвящена исследованию утопии на основах синергетического подхода к изучению социокультурного процесса, социальной трансформации. Автор акцентирует внимание на неукоснительную связь утопической мысли и стадии динамического хаоса в социуме, черты которого являются источником подъема утопического идеала в общественном сознании этого времени.

Ключевые слова: утопия, утопический идеал, синергетика, точка бифуркации, энтропия.

IMPORTANCE OF RESEARCH UTOPIA ON THE BASIS OF SYNERGY

The article is devoted to utopia on the foundations of a synergistic approach to the study of socio-cultural process of social transformation. The author focuses on rigorous link utopian thinking and the stage of dynamic chaos in society, features of which are a source in the tropics and the utopian ideal in the public consciousness that time.

Keywords: *utopia, utopia ideal, synergetics, the bifurcation point, the entropy.*

Історія людства складається з різних періодів свого розвитку: часи розквіту можуть змінитися періодом занепаду чи навпаки; будь-які події (революції, війни, реформи та інші явища в суспільстві) несуть за собою дуже часто непередбачені наслідки, сприяючи кризовій ситуації чи відносно спокійному становищу. Інакше кажучи в своєму розвитку суспільство проходить такі етапи: зародження культури, її поступове становлення, зрілість або період розквіту, старезність, криза та кінцева реліктова. Проте головним для нашої проблеми є не циклічність вказаних фаз, а та гранична їм межа, яка знаходиться між цими фазами, оскільки саме в часи руйнування соціальної системи відбувається підйом утопічних ідей, які можуть мати вигляд реформаторського проекту. Причому цей підйом утопії у перехідний час має різну спрямованість дії, в залежності від питання, яке вміщує в собі суспільні протиріччя та, з іншого боку, значно їх підігрує.

В сучасній філософській думці вказану проблему на значно вищому рівні від попередніх історико-філософських традицій дозволяє дослідити «молода» так звана сінергетична концепція. Причому значимість цієї концепції полягає в тому, що вона дозволяє дослідити не лише історико-філософські реалії соціальної системи від однієї до іншої, а й розглянути взагалі зміни в суспільній думці того часу. В нашому випадку таке соціальне явище як утопія, рівень вираження якої якраз залежить від стану соціального буття людини, дуже добре підпадає під схему сінергетичного аналізу. Тому, з огляду на відмічені вище теоретичні аспекти даної проблематики ми здійснимо спробу виявити значимість вивчення утопії саме в руслі сінергетичної концепції.

На початку нашого дослідження необхідно насамперед розкрити характер та сутність даної концепції в середовищі інших філософських теоретичних підходів та вчень. Російські дослідники сінергетичного напрямку в науці О. М. Князева та С. П. Курдюмов визначають її в якості пізнання та пояснення складного, його природи, принципів організації та еволюції [5, с. 62]. Також дуже поширеним в науковому колі зустрічається її розуміння в якості теорії самоорганізації складних динамічних систем та механізмів їх еволюції. Інший сучасний дослідник цієї проблематики В. Вагурін взагалі наголошує на тому, що на відміну від класичних та некласичних парадигм, вона націлює на дослідження «не ставшого, а становящегося, не на бытие, а на динамику процессов егоэволюции» [4, с. 3]. Зароджена у галузі фізико-математичних наук, сінергетика містить в собі такі принципи розвитку організації (фізичної), які можна застосувати і до вирішення проблем соціальної та культурної еволюції. Вивчаючи таку своєрідність сінергетики В. П. Бранський стверджує про соціальну сінергетику як її різновид, тим самим звертаючи увагу на те, що головним напрямком її досліджень виступають загальні закономірності соціальної самоорганізації, тобто взаємовідносини соціального порядку та хаосу [3, с. 117].

Сінергетична теорія розвитку в своїй основі спирається на висунуту та всебічно обґрунтовану відомим бельгійським вченим, лауреатом Нобелівської премії І. Пригожиним концепцію термодинаміки нерівноважених систем. На його думку в оточуючому нас світі велику роль відіграє нерівновага, яка веде не тільки до «порядку и беспорядку, но и открывающей также возможность для возникновения уникальных событий...» [6, с. 50]. Джерелом виникнення нової системи являється розпад її попередньої організації та збільшення хаосу, який по суті і являється умовою переходу з однієї системи в іншу. Однак, суть проблеми в тому, що мова йде не про повне руйнування попередньої організації, а про те, що в результаті розпаду система отримує свободу та демонструє як процес упорядкованості починає проходити на рівні самоорганізації. В даному випадку перехід до хаосу виявляється необхідним та конструктивним. Новий рівень системи, значно вищий від останньої, виникає в результаті розпаду її попередньої організації та поступового наростання хаосу. Це в свою чергу дозволяє з впевненістю стверджувати, що саме хаос виступає джерелом нового ладу. Таким чином, збільшення хаосу в системі можна розглядати в якості умови переходу від одного становища до іншого, що є головною ознакою перехідності. Цей перехід соціальної системи від одного стану до іншого сінергетична концепція розглядає за такими етапами: поступове наростання кризової ситуації в соціумі – стадія динамічного хаосу або ентропії – точка біфуркації – наявність аттрактору – створення нового устрою. Що ж стосується утопії то дана схема етапів надає можливість з одного боку виявити період її спалаху, та з іншого боку дослідити взагалі її генезу на її основі.

Вищеозначена теза дозволяє стверджувати, що в залежності від історичних умов існування суспільства, утопічна думка, як будь-яке інше явище в своєму розвитку переживає подібні до суспільства періоди. Схожі ідеї пропагував ще в першій чверті ХХ століття польський вчений О. Свентоховський. Він стверджував, що історія утопій тотожна історії світової культури, адже

неможливо уявити собі жодної епохи, народу та навіть однієї людини, яка б не мріяла про якийсь рай на землі [7, с. 5]. Проте, особливої уваги у сфері дослідження даної проблематики, яка проливає світло на вирішення питання генези утопії в історії суспільства заслуговує ідея видатного радянського дослідника Е. Я. Баталова. Виходячи з вказаних позицій вчених в якості висновку виводить феномен її «пульсації» [2, с. 157]. На протязі світової історії можна прослідкувати періоди підйому утопічної думки та часи, коли вона ніби завмирає або навіть згасає. В часи, коли утопія перебуває на низькому рівні свого розвитку, в суспільстві чітко проявляються та поширюються антиутопічні настрої, звучується сфера її впливу. Поступово на протязі деякого періоду, в результаті зміни соціокультурної та історичної обстановки, утопічна думка починає подавати ознаки життя з більшою силою, породжуючи нові ідеї, плани, проекти та опановуючи свідомість не тільки однієї людини, а широких мас. Так, наприклад, якщо ми звернемо увагу на кількість виходу в світ утопічних проектів в різні часи, то можемо помітити таку специфіку: у відносно спокійні для соціуму часи утопія перебуває ніби в тіні, проте згодом із збільшенням кризових настроїв відбувається й значний зріст рівня утопічної думки. Починаючи з появи «ідеальної держави» Платона з кожним кроком історичного часу відбувалася постійна «пульсація» утопії, яка призвела до того, що XVII століття в наш час вчені одноголосно називають «золотим віком» утопії, а XX століття взагалі панутопічним. Тому, при аналізі означеної проблеми, ідея «пульсації» Е. Баталова виявляється дуже практичною, оскільки вона дозволяє виділити еволюцію утопічної думки в залежності від соціально-історичних умов буття людини та тих процесів, які впливають на стан суспільної свідомості.

Якщо поєднати ідею пульсації з означеною нами схемою соціокультурної трансформації, то періодом значного збільшення утопічної думки в суспільстві є точка біфуркації. Причому саме тоочка біфуркації в синергетичній схемі займає центральне місце. Це обумовлено низкою її особливостей:

- в якості інноваційного елементу, не звичного для системи, що відживає себе тут виступає не закономірність а випадковість.. Упорядкованість при цьому дозволяє їй при всіх негативних проявах підтримувати колективний режим в залежності від просторово-часових інтервалів. Роль випадковості не важко прослідити особливо в сфері культури – чим несподіваніший той чи інший феномен, тим сильніше його вплив на культурну ситуацію після того як він реалізується. Здійснення неочікуваної події різко змінює ситуацію послідууючого. Незвичний текст або якийсь твір становиться реальністю і послідууючі події вже виходять з нього як факту. В якості останнього й виступає утопія, що являє собою вихід з кризового стану та подолання суспільних протиріч.

- Також необхідно відмітити й те, що в соціокультурному плані в період біфуркації історичний рух слід розглядати не як траєкторію, а у вигляді континууму, що потенційно можливо вирішити низкою варіантів. Такі вузли з заниженою завбаченістю являються тими моментами, коли відбуваються революції або різкі історичні зрушення. Вибір того шляху, який дійсно може реалізуватися, залежить від комплексу випадкових обставин, від свідомості. Й не випадково в такі часи окреме слово, мова, пропаганда отримують особливо важливе історичне значення. При цьому, якщо до цього, як було зроблено вибір, існуюча ситуація не визначилася, то після його здійснення виникає принципово нова ситуація, яка для подальшого руху виступає як явність. Випадковий до реалізації вибір становиться детермінізованим, а після – ретроспективність посилює детермінізованість. Для подальшого руху він є першою ланкою нової закономірності.

- Не можна не відмити й іншу характерну для неї властивість – збільшення ролі суб'єктивного початку, ролі особистості в історії. Багато в чому це пояснюється тим, що в стані ентропії кожна часточка, що взаємодіє з іншими частками, обмінюється з ними частиною енергії, тобто переходить з одного енергетичного інтервалу в інший. В результаті енергія систем з часом перерозподіляється між цими частками так, щоб наприкінці встановилося становище найбільшого хаосу (максимальної ентропії) [12, с. 141]. В якості прикладу даної тези можна розглянути поведінку окремої людини під час найбільшого хаосу. В період найвищої історичної, соціальної та психічної напруги, коли в суспільній свідомості різко зсовується картина світу (як правило в умовах високої емоціональної напруги) людина може різко змінити стереотип, ніби перескочити на іншу орбіту поведінки, зовсім непередбачену для неї в нормальних умовах. В цьому варіанті заслуговує окремої уваги той факт, що під час Великої французької буржуазної революції і люди, які штурмували Бастилію, і учасники вересневих подій були в більшості своїй добропорядними буржуа середнього достатку та майже всі мали родину. Взяття Бастилії на підсвідомому рівні виявлялося головною метою народних 117тор на початковому етапі революції, що перебували до цього часу під соціальним гнітом. Виступаючи оплотом несправедливості вона в першу чергу звернула до себе увагу цієї маси

просто «заряжених» великою енергією людей, здатних на неймовірні дії. Та найбільший інтерес викликає той факт, що в подальших подіях більша частина цих людей вже не приймала участі. Досягнувши своєї мети, вони повернулися до своїх обов'язків. Суть прикладу в тому, що в періоди різкого порушення рівноваги в історичній ситуації у стані максимальної ентропії людина може непередбачено змінювати поведінку. Передбачене для «натовпу» виявляється непередбаченим для окремої особистості.

- Та остання значна особливість – проблема суб'єктивного фактору біфуркації, що сприяє виходу на поверхню суспільного життя ще однієї характерної для перехідного часу ознаки – вибуху творчості та пов'язаний з ним культ «маргінальної» особистості. Який би перехідний час ми не обрали в історії, завжди помітним виступає небувалий спалах творчої енергії, який виражається у всіх сферах життя (наука, мистецтво, література, виникнення якихось суспільних течій та інше). Наприклад, XVII століття як і період кінця XIX – початку XX ст., відзначилися значним підйомом наукових знань та масштабними змінами у сфері філософського світогляду; епоха Ренесансу (XVI – XVII ст.) ввійшла в історію як період небувалого раніше розквіту художньої культури, мистецтва (такі найвідоміші митці як Леонардо да Вінчі, Рафаель Санті, Мікеланджело Буанаротті), формування нової світоглядної течії – гуманізму. При цьому слід зазначити, що в часи максимальної ентропії виникає велика кількість утопічних проєктів. Відомо, що в ході модернізації в Європі відбувалося постійне зростання кількості утопій: у XVIII ст. їх було в два рази більше, ніж у XVI та XVII ст. разом, в XIX – ще більше, а XX ст. справедливо можна назвати панутопічним [11, с. 66]. Всі ті соціальні конфлікти та негаразди, які відбувалися в цей час, виступали джерелом виникнення утопії та формували спрямованість її дій. Тому, під час переходу суспільства у становище максимальної ентропії можна помітити й розквіт утопічних проєктів. Дуже добрим прикладом цього явища виступає історія буржуазних революцій XVII – XIX ст., яка, по-перше, підтвердила присутність закономірного зв'язку між підйомом утопічної думки та соціальною кризою та, по-друге, розкрила властивості утопії як продукту суспільної свідомості під впливом зовнішніх подій. Причому вказаний розквіт утопічної думки означає не лише збільшення кількості утопічних проєктів, а й те, що в часи максимального хаосу утопія може отримати масовий характер. Тоді вона не тільки проривається з потоку соціально-політичних конструкцій, не тільки змальовує утопічним світлом інтелектуальне життя, але й пронизує світосприйняття і діяльність значної частини суспільства. Основна сутність утопії на цьому етапі суспільного розвитку виявляється в спробі «піднятися над часом», розірвати жорсткий соціально-часовий континуум (й тим самим або випередити, «підштовхнути» час, або повернути його течію назад), іншими словами, віднести до часу як до пластичного матеріалу.

Стосовно пульсації утопії слід також додати, що вона містить в собі ще одну важливу обставину. А саме, говорячи про несприятливі для утопії часи, не слід розуміти їх лише як ті періоди, коли утопія припиняє свою дію в суспільстві. В даному випадку не можна не звернути увагу на таку властивість утопії – навіть коли вона перебуває на нижчому рівні свого розвитку, сама утопічна сутність зберігає своє існування в людській свідомості, виступаючи у формі утопічної свідомості. Доказом її існування можуть виступати мрії людей про краще життя, критика існуючого становища, або навіть створення проєктів його покращення. Кажучи словами О. Свентоховського «её порванные и спутанные нитки, её неразмотанные клубки иногда очень долго лежат в легендах, песнях, литературе, произведениях искусства, общественном мнении ... - лежат, пока их не соберет искусная рука, и не соткет из них узор желанной дороги» [7, с. 5-6]. Саме здібність людини до сприйняття навколишнього середовища, його критики сприяє постійній «живучості» утопічної думки в суспільній свідомості. В несприятливі для утопії часи, коли утопія перебуває на нижчому рівні свого впливу на суспільне світосприйняття, утопічна свідомість переживає певні перетворення: зміну утопічного ідеалу, сфер впливу та об'єктів конструювання. Знаходячись, з однієї сторони, у вигляді ідей та мрій, з іншої сторони утопічна свідомість накопичує в собі сили для майбутнього спалаху, можливо із значно більшою силою впливу на суспільство. Й лише тоді, коли головною метою або завданням утопічної думки являється не лише критика існуючої дійсності, а й прагнення її змінити, перетворити «реальність» згідно зі своїм баченням світу, ми можемо з впевненістю говорити про високий рівень не лише утопічної думки, а й утопічної свідомості в суспільстві. Яскравим прикладом високого рівня утопічної свідомості в соціумі виступають багаточисельні в історії спроби втілити «свою» утопію в життя, побудувати общину на утопічних засадах, в якій би не було всіх тих соціальних негараздів, що охопили суспільство.

Таким чином проведений аналіз даної проблеми дозволяє зробити наступні висновки. Насамперед ми побачили, що будь-які кодівання в суспільстві призводять до змін в суспільній

свідомості людини. В свою чергу остання є фундаментом у формуванні утопічного ідеалу. Причому, в залежності від етапу соціокультурної трансформації відбувається й пов'язане з ним становлення утопічної думки. Й на етапі динамічного хаосу, коли суспільство підійшло до точки вибору подальшого шляху розвитку саме утопічні проекти й відіграють особливу роль. Це пояснюється тим, що утопія охоплює в собі мрії, переживання та сподівання суспільства перероблюючи їх у позитивний приклад соціального устрою, соціальної гармонії. Тому саме синергетичний підхід до вивчення соціальних процесів в суспільстві дозволяє прослідкувати за генезою утопії, дослідити її пульсацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аршинов В. И. Когнитивные основания синергетики / В. И. Аршинов, В. Г. Буданов. // Синергетическая парадигма. Нелинейное мышление в науке и искусстве / отв. ред. В. А. Копцик. – М.: Прогресс-Традиция, 2002. – С. 67 – 108.
2. Баталов Э. Я. Современное капиталистическое общество и утопическое сознание / Э. Я. Баталов. // Вопросы философии. – 1973. – № 10. – С. 82 – 94.
3. Бранский В. П. Социальная синергетика как постмодернистская философия истории / В. П. Бранский. // Общественные науки и современность. – 1999. – № 6. – С. 117 – 127.
4. Вагурин В. А. Синергетика эволюции современного общества / Владимир Афанасьевич Вагурин. – Луганск: Копицентр, 2005. – 200 с.
5. Князева Е. Н. Антропный принцип в синергетике / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов. // Вопросы философии. – 1997. – № 3 – С. 62 – 79.
6. Пригожин И. Философия нестабильности / И. Пригожин. // Вопросы философии. – 1991 – № 6. – С. 46 – 52.
7. Свентоховский А. История утопий / Александр Свентоховский. – М.: Типография В. М. Щаблина, 1910.- 426 с.
8. Ткачук М. Археология свободы. Опыт критической теории / Марк Ткачук. – Кишинев: Центр балканских исследований, 1996. – 197 с.
9. Харитонович Д. Э. Культура на переходе от Средневековья к Новому времени: рождение искусства / Д. Э. Харитонович. // Искусство и наука об искусстве в переходные периоды истории культуры / отв. ред. Н. А. Хренов; Гос. ин-т искусствознания М-ва культуры РФ; Научн. совет «История мировой культуры» РАН. – М.: Государственный институт искусствознания, 2000. – С. 148 – 169
10. Хренов Н. А. Переходность как следствие колебательных процессов между культурой чувственного и культурой идеационального типа / Н. А. Хренов. // Переходные процессы в русской художественной культуре / отв. ред. Н. А. Хренов; Гос. ин-т искусствознания М-ва культуры РФ; Научн. совет «История мировой культуры» РАН. – М.: Наука, 2003. – С. 19 – 134.
11. Чаликова В. Страна Утопия. Где она сегодня на карте реальности ? / В. Чаликова. // Знание – сила. – Сентябрь. – 1989. – С. 65 – 70.
12. Яковленко С. И. Об организующем и разрушающем (стохастизирующем) воздействиях в природе / С. И. Яковленко. // Вопросы философии – 1992. – № 2. – С. 141 – 144.

Остапенко І.Г., здобувач кафедри філософії та соціології ПДПУ імені К. Д. Ушинського, м. Одеса

УДК: 101+316.2

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДСТАВИ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ.

У представленій статті економічна наука піддається методологічному аналізу, проводиться диференціація теоретичної та практичної її складових. Викладений матеріал дає підстави зробити висновок, що існує очевидний зв'язок економічної діяльності з політичними формами соціального життя, з одного боку, і з етичними закономірностями людської поведінки - з іншого.

Ключові слова: економіка, економічна теорія, економічна діяльність, методологічний аналіз, соціально-філософські підстави, філософія економіки.